

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU**

Əlyazması hüququnda

AYNURƏ SADIQ QIZI SƏFƏROVA

NEFTÇALA-SALYAN FOLKLOR MÜHİTİ

5719.01 - Folklorşünaslıq

**Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

BAKİ - 2016

Dissertasiya Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunun “Klassik folklor” şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: **Kamran İmran oğlu Əliyev**
*Əməkdar elm xadimi,
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor*

Rəsmi opponentlər: **Nizami Qasım oğlu Xəlilov**
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Cəlal Əbil oğlu Qasımov
filologiya üzrə elmlər doktor, professor

Aparıcı müəssisə: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
“Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” kafedrası

Müdafiə “ 27__ ” _04_____ 2016-cı il saat “ __ ”-da
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu nəzdində
fəaliyyət göstərən FD 01.201 Dissertasiya Şurasının iclasında olacaqdır.

Ünvan: AZ1001, Bakı şəhəri, 8-ci Kiçik Qala döngəsi, 31.

Dissertasiya ilə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq
mümkündür.

Avtoreferat “ __ ” _____ 2016-cı ildə göndərilmişdir.

**Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent:**

Afaq Xürrəm qızı Ramazanova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Folklorun regionlar üzrə öyrənilməsi dolayısı ilə Azərbaycan folklorunun dərinəndən araşdırılmasına şərait yaradır. Son zamanlar AMEA Folklor İnstitutunun fəaliyyəti nəticəsində gerçəkləşdirilmiş layihələr, təşkil olunan elmi konfranslar, folklorun bölgələr üzrə toplanması və nəşri Azərbaycan folklorunun regionlar üzrə araşdırılmasını asanlaşdırır. Bölgə folklorunun öyrənilməsi araşdırılan bölgəyə dair folklor materiallarının toplanılması ilə başlayır.

Məlum olduğu kimi, adminstrativ bölgələrdən əlavə, bir də folklor və etnoqrafiya bölgələri mövcuddur. Folklor və etnoqrafiya bölgələri adminstrativ bölgələrdən böyük də ola bilər, kiçik də. Folklorşünaslığın qarşısında dayanan vəzifələrdən biri də folklor bölgələrinin özünəməxsus xüsusiyyətlərini aşkara çıxartmaq, onların özünəməxsus xüsusiyyətlərini öyrənməkdən ibarətdir. Belə araşdırmalar nəticə etibarilə folklorumuzun daha dərinəndən öyrənilməsinə yardım edir. Bununla yanaşı, bölgələrin folklor mənzərəsini görmək və burada gedən folklor proseslərini öyrənmək baxımından region folklorunun araşdırılması xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Salyan-Neftçala bölgəsi özünün bir çox xüsusiyyətləri ilə Azərbaycanın başqa bölgələrindən seçilir. Bu bölgənin folklorunun araşdırılması, ümumiyyətlə, bölgə folklorunun özünəməxsus xüsusiyyətlərinin üzə çıxmasına əhəmiyyətli dərəcədə yardımçı olacaq.

Folklorun bölgələr üzrə toplanması və tədqiq olunması Azərbaycan folklorşünaslığının daha dərin və fundamental şəkildə formalaşmasına gətirib çıxarır. Buna görə də folklorşünasların qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri hər bölgənin folklor materiallarını toplamaq və nəşr etmək məsələsidir. Bu günə qədər Salyan və Neftçala ərazilərinin folklorunun toplanmaması, nəşr və tədqiq olunmaması bizdə belə bir mövzuya müraciət etmək zərurəti yaratdı. Bu baxımdan, “Neftçala-Salyan folklor mühiti” adlı mövzunun tədqiqata cəlb olunması ümumazərbaycan folklorunda bu bölgənin hansı özəlliklərə malik olması, eyni zamanda bu ərazinin materialları ilə digər bölgələrin folklor materialları arasındakı oxşar və fərqli məqamları araşdırmaq baxımından gərəklidir.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. Neftçala və Salyan ərazisinin folklorunun toplanması ilə bağlı çox az iş görülmüşdür. Bölgədən toplanılmış folklor nümunələri ilk dəfə olaraq SMOMPK məcmuəsində çap olunmuşdur. Belə ki, bu dərginin iki nömrəsində Salyan bölgəsindən toplanmış folklor materialları və etnoqrafik mətnlər nəşr edilmişdir (V; XI buraxılışlar).

SMOMPK-dan sonra uzun illər sözügedən ərazinin folklor materialları diqqətdən kənarda qalmış, bölgədən folklor toplamağa demək olar ki, heç cəhd olunmamışdır. Ötən əsrin ikinci yarısında bu ərazinin folklorunun toplanması işi əslən bu bölgədən olan ali məktəb tələbələrinin kurs işi səviyyəsində aparılmış, həmin materiallar isə çox zaman arxivlərdə diqqətdən kənarda qalmışdır.

2003-cü ildə AMEA Folklor İnstitutu yaradıldıqdan sonra Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindən sistemli halda folklor nümunələri qeydə alınmağa və çoxcildli folklor antologiyaları nəşr olunmağa başladı. Biz də Neftçala-Salyan ərazisinin folklorunu topladıq, həmin mətnlərin az bir qismini AMEA Folklor İnstitutunun hazırladığı “Dədə Qorqud” elmi-ədəbi toplusunda “Azərbaycan folklorundan yeni nümunələr” rubrikası altında çap etdirdik. Əlimizdə olan folklor materiallarının əksəriyyəti nəşr olunmadığı üçün onları bu araşdırmanın əlavəsi olaraq vermək məcburiyyətində qaldıq.

Sözügedən ərazinin tarixi, coğrafi şəraiti, əhalinin məşğuliyyəti, həyat tərzı və s. məsələlər ayrı-ayrı tədqiqatçılar tərəfindən araşdırılsa da, bölgənin folkloru nə toplanılmış, nə də araşdırılmışdır. Mövzu ilk dəfədir ki, araşdırmaya cəlb olunur.

Dissertasiyanın obyektı və predmeti. Dissertasiyanın obyektı Neftçala-Salyan ərazisinin folklor mühitidir. Dissertasiyanın predmeti 2002-ci ildən bu günə qədər ayrı-ayrı folklor ezamiyyələri zamanı Neftçala və Salyan rayonlarından topladığımız folklor mətnləridir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi Neftçala və Salyan ərazisinin folklor mühitini, bu mühitin regional xüsusiyyətlərini, özünəməxsus tərəflərini öyrənməkdir. Bunun üçün aşağıdakı vəzifələr yerinə yetirilmişdir:

- Bölgənin tarixi-coğrafi, etnoqrafik xüsusiyyətləri və onların folklorə təsirini üzə çıxartmaq;

- Neftçala-Salyan ərazisinin folklorunun regional özəlliklərini müəyyən etmək, bu əraziyə məxsus folklor örnəklərini respublikanın digər bölgələrinə məxsus variantlarla müqayisə etmək, oxşar və fərqli cəhətləri göstərmək;

- Ötən əsrin ortalarında Qərbi Azərbaycandan deportasiya olunanların və XX əsrin sonlarında Qarabağdan qaçqın düşərək bu ərazidə məskunlaşan əhalinin folkloru ilə Neftçala-Salyan ərazisindəki folklor mətnlərinin oxşar və fərqli məqamlarını aşkarlamaq;

- Neftçala və Salyan ərazisinin folklor söyləyicilərinin xüsusiyyətlərini öyrənmək;

– Neftçala və Salyan ərazisində yaşayıb-yaratmış aşıqların yaradıcılığını təhlil etmək;

– Ərazidə icra olunan mərasimlərin spesifik xüsusiyyətlərini aşkarlamaq, mərasimlərin icrası zamanı ifa olunan folklor mətnlərinin regional xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaq;

– Bölgədən toplanılan bəzi folklor janrlarının özəlliklərini aşkarlamaq, həmin folklor örnəklərinin spesifik xüsusiyyətlərini araşdırmaq.

Tədqiqatın metodoloji əsasları. Araşdırma müqayisəli metod əsasında aparılmışdır. Bölgədən toplanmış folklor materialları həm Azərbaycanından qeydə alınmış variantları ilə, həm də digər türk xalqlarında mövcud olan variantları ilə müqayisəli araşdırmaya cəlb olunmuşdur. Məlumdur ki, folklorun regional xüsusiyyətlərinin araşdırılması ilə bağlı maraqlı işlər mövcuddur. Q.Paşayevin “İraq-türkman folkloru” adlı monoqrafiyası, S.Qəniyevin “Şirvan folklor mühiti” adlı doktorluq dissertasiyası və eyni adlı monoqrafiyası, H.İsmayılovun “Azərbaycan folklorunun regional xüsusiyyətləri” adlı monoqrafiyası, V.Hacıyevin “Azərbaycan folklorunun səciyyəvi xüsusiyyətləri (Gürcüstan türklərinin folklor örnəkləri əsasında)” adlı doktorluq dissertasiyası, eləcə də “Gürcüstanda türk xalq ədəbiyyatı” adlı monoqrafiyası, M.Abdullayevanın “Azərbaycan folklorunun regional xüsusiyyətləri (Şəki-Zaqatala folklor nümunələri əsasında)”, L.Süleymanovanın “Şəki folklor mühiti”, A.Məmmədovun “Qərbi Azərbaycan folklor ədəbi mühiti (Ağbaba-Şörəyel materialı əsasında)”, A.Aliyevin “Azərbaycan folklorunun regional xüsusiyyətləri (Dərələyəz folklor nümunələri əsasında)”, R.Babayevin “Azərbaycan folklorunun regional xüsusiyyətləri (Naxçıvan folkloru)” adlı fəlsəfə doktorluğu dissertasiyaları belə işlərdəndir. Neftçala-Salyan folklor mühitinin öyrənilməsində həmin işlərdən örnək olaraq istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Hazırkı araşdırma işi bir çox yeniliklərlə müşayiət olunur:

– Neftçala və Salyan rayonlarının folkloru ilk dəfə bu araşdırmada geniş şəkildə öyrənilmişdir.

– Əraziyə məxsus folklor materiallarının özünəməxsusluğu və tipologiyasının öyrənilməsinə ilk dəfə bu araşdırmada cəhd göstərilmişdir.

– Bölgenin mifoloji mətn və rəvayətləri, o cümlədən bölgəyə məxsus mifoloji personajlar ilk dəfə burada təsvir və təhlil edilmişdir.

– Araşdırmada ziyarət yerləri, müqəddəs ocaq sahibləri və onlarla bağlı inanclar və rəvayətlər haqqında məlumat verilmiş və təhlil olunmuşdur.

– Neftçala-Salyan bölgəsindən uşaq folkloru ilə bağlı əldə edilmiş mətnlər üzə çıxarılmış və onların xüsusiyyətlərindən bəhs edilmişdir.

– Ərazidə icra olunan mərasimlər və onlarla bağlı folklor mətnləri sistemli şəkildə təsvir və təhlil edilir.

– Neftçala-Salyan ərazisindən toplanılmış epik folklor janrları, o cümlədən dastanlar, nağıllar və lətifələr haqqında məlumat verilmiş və həmin mətnlərin çoxu araşdırmaya cəlb olunmuşdur.

– Neftçala-Salyan folklor söyləyiciliyi haqqında ilk dəfə bu tədqiqatda bəhs olunur.

Dissertasiyanın nəzəri-praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya işindən ölkənin digər bölgələrinin folklor mühitinin araşdırılması zamanı istifadə oluna bilər. Bununla yanaşı, dissertasiyadan sözügedən region haqqında informasiya əldə etmək məqsədilə istənilən regionşünas faydalana bilər. Dissertasiya işindən ali məktəblərin filologiya fakültəsinin tələbələri və tədqiqatçı alimlər istifadə edə bilərlər.

Dissertasiyanın aprobasiyası. Dissertasiya işi AMEA Folklor İnstitutunda işlənib hazırlanmış, tədqiqatçının mövzu ilə bağlı elmi dərgilərdə məqalələri çap olunmuş, müxtəlif beynəlxalq və respublika elmi konfranslarında məruzələrlə çıxış etmişdir.

Tədqiqatın quruluşu. Dissertasiya giriş, dörd fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

“Neftçala-Salyan folklor bölgəsi” adlanan birinci fəslin **“Bölgə haqqında ümumi məlumat”** adlı birinci yarımfəslində qeyd olunur ki, Neftçala və Salyan rayonları ölkənin cənub-şərq hissəsində yerləşir. İnzibati ərazi olaraq bir-birinə yaxın qonşu olan, tarixən birgə rayon tərkibində təşkil olunan Neftçala və Salyan həm ictimai-siyasi, sosial-mədəni həyatında, həm məişətdəki mərasimlərin icrası, eləcə də folklor mühitinin formalaşması baxımından da bir-birinə çox sıx bağlıdır.

Tarixi faktlardan və bölgəni əks etdirən toponimik adlardan məlum olur ki, bura başdan-başa qədim türklərin məskunlaşdığı ərazidir. Xalac, bayat, qaramanlı, bəydili, bucaq və digər tayfaların adlarını yaşadan kəndlərə Salyan və Neftçala rayonları ərazisində rast gəlinir.

I yarımfəslin **“Əhalinin milli tərkibi”** adlanan hissəsində Salyan və Neftçala rayonlarında yaşayan əhalinin milli tərkibi Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin 2013-cü ildə nəşr etdirdiyi statistik göstəricilər cədvəlində öz əksini tapır. Həmin statistik göstəricilərə

görə, bölgə əhalisinin demək olar ki, böyük əksəriyyəti milli tərkibinə görə Azərbaycan türkləridir. Qeyd edək ki, Salyanın Xələc, Bəydili, Neftçalanın Boyat, Oriyat, Qaramanlı, Xolqarabucaq, Kürqarabucaq və s. kənd adları sözügedən ərazilərdə türk tayfalarının çox qədim zamanlardan yaşadığını göstərir.

Salyan və Neftçala bölgəsindəki əhalinin müəyyən hissəsi 1948-1951-ci illərdə Qərbi Azərbaycandan deportasiya olunaraq zorla buraya köçürülənlərdir. Onların bir hissəsi Salyanın Şorsulu, Yenikənd, Arbatan; Neftçalanın Kürqaraqaşlı, Mirzəqurbanlı, Astanlı və s. kəndlərində məskunlaşmışlar.

Ermənistanın işğalı səbəbindən Dağlıq Qarabağdan didərgin düşən əhalinin də kiçik bir hissəsi Neftçala və Salyan ərazisində pərakəndə halda məskunlaşmışlar. Lakin görünür, bölgənin qızmar yayı, həddindən artıq isti iqlimi səfali Qarabağdan gələn qaçqınların burada daimi məskən salması üçün əlverişsiz olmuş, onların əksəriyyəti buranı tərk etmişdir.

I yarımfaslin **“Neftçala-Salyan coğrafiyasının folklorda təzahürü”** adlı hissəsində qeyd olunur ki, ərazi əsasən düzənlikdir, Kür-Araz ovalığının Cənub-şərqi Şirvan düzü, Salyan düzü və qismən də Muğan düzü bu ərazini təşkil edir. Bölgənin çox hissəsi okean səviyyəsindən aşağı (-28 m-ə qədər) yerləşir. Yay quraq keçən mülayim-isti yarımsəhra və quru çöl iqliminə malikdir. Azərbaycanın ən böyük su nəhri olan Kür çayı bu ərazidən keçib Xəzərə tökülür. Kür burada delta əmələ gətirir. Vaxtilə Kür ağzında çaydan xeyli qol ayrılıb Xəzərə tökülürmüş. Hazırda onlardan bir neçəsinin yeri qalmaqdadır¹.

Kür çayının və onun qollarının bu ərazidən keçməsi bölgə insanların diqqətini çəkmiş, çayın adının folklor mətnlərində işlənməsi xarakterik hala çevrilmişdir. Toplanmış folklor örnəkləri arasında, xüsusilə bayatılarda Kür çayının adına tez-tez rast gəlirik:

Arazı ayırdılar,	Araz aşanda mələr,
Kür ilə doyurdular.	Kür qouşanda mələr.
Mən sənnən ayrılmazdım,	Ana oğlun tapbasa,
Zülm ilə ayırdılar.	Qanı coşanda mələr ² .

Bayatıların xalqımızın dünəni ilə sıx əlaqəli olduğunu, bugünün özündə də həyatımızın ayrılmaz parçasına çevrildiyini göstərən İ.Əbbaslı yazır: “Xalqın tarixi sadəcə tarix olaraq qalmamış, həm də şeirə-bayatıya çevrilmişdir. Ayrı-ayrı yüzilliklərin mühüm hadisələri ilə səsleşən bayatılar

¹ Nurlu İ. XXI əsrin astanasında Neftçala. I kitab. Bakı: Araz, 1997, s. 9

² Qeyd: Mənbəyi göstərilməyən nümunələr müəllifin şəxsi arxivindədir.

onu yaradanların həyatında dərin iz buraxan sarsıntıları yada salır, dünənimizdən, ötən günlərimizdən xəbər verir”³.

Bölgənin toponimik adlarına folklorun bir çox janrlarında rast gəlirik. Bu baxımdan, nağılları misal göstərmək olar. Misal üçün: “Fərə bacının nağılı”nda qargə tülküyə yalvarıb deyir: Amanın günüdü, tülkü lələ, mənə nağayırısan qayır, ancaq Səlyanın Kürünə aparıb atma, Səlyan Kürü böyük Kürdü, onnan mən qorxuram”.

Lətifələrdə də onomastik vahidlərə tez-tez rast gəlinir. “Surranın quru bəylərindən biri gəmiyə minir və Salyana gedərkən gəmiçiyə kömək edirmiş. Qazandığı pulu isə faytona verib, Surraya, düz evlərinin qapısına sürdürüb hamıya göstərmək istəyirmiş ki, bəy Salyandan faytonla gəlib”⁴.

Başqa bir nümunədə Neftçalanın Oriyat kəndi ilə əlaqəli söylənən fikir – “Oriyata getdün, çörəy götür, Oriyatdan çıxdun, ayağ götür” məsəlində və yaxud yeri çox rahat olan adama, “filankəsin yeri Səlyandı” məsəlində toponimik adların folklorda təzahür olunması ilə rastlaşırıq.

I yarımfəslin **“Əhalinin məşğuliyyəti və onun folklorda təzahürü”** adlanan hissəsində regionda yaşayanların məşğuliyyətindən və bunun folklor mətnlərində ifadə olunmasından bəhs edilir. Qeyd olunur ki, Xəzər dənizinin sahilində yerləşən ərazidə neft-qaz, balıqçılıq sənayesi mühüm yer tutur. Kəndlərdə isə əhali, əsasən, maldarlıqla, əkinçiliklə, eyni zamanda bağ-bostan işləri ilə məşğul olurlar.

Bölgənin aran zonası olması, Şirvan və Muğan düzündə yerləşməsi, burada böyük otlaq sahələri olmasını göstərir. Bu isə heyvandarlığın geniş yayılması üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Əvvəllər buradan qışlaq kimi istifadə edən tərəkəmələr daha sonra oturaq həyata keçmiş, buranı özləri üçün daimi yaşayış yerinə çevirmişlər. Bu mənada tərəkəmələrin mətbəxi, həyat tərzilə bağlı bəzi məqamlara söyləyicilərin repertuarında rast gəlmək olur. “Əvvəllər nehrəni iki qadın çalxalayardı. Nehrə hündür bir yerdən iplə asılırdı, qadınlardan biri bu tərəfində, birisi o biri tərəfdə dayanardı, nehrəni (ağac nehrə nəzərdə tutulur – A.S.) yelləderək biri o birinə tərəf itələyər və deyərdi: yarısı sənin, yarısı mənim, yarısı sənin, yarısı mənim. İndiki nehrələrin (gil nehrə nəzərdə tutulur – A. S.) bir qulpu olur. Bir qadın oturur çalxalayır, deyir, hamısı mənim, hamısı mənim”. Bu mətnə ağac nehrə ilə gil nehrənin çalxalanma prosesindəki fərq verilməklə yanaşı, həm də əvvəllər insanların əldə etdiyi ruzini bərabər paylaşıqları, son zamanlar isə bunun sıradan çıxdığı göstərilir.

³ Abbaslı İ. Folklorşünaslıq axtarışları. II cildə. I cild. Bakı: Nurlan, 2009, s. 202

⁴ Nurlu İ. XXI əsrin astanasında Neftçala. I kitab. Bakı: Araz, 1997, s. 178

Ərazidən heyvandarlıqla bağlı qeydə alınan folklor örnəkləri – atalar sözləri, məsəllər, bayatılar, lətifələr və s. bu gün də bölgənin insanların leksikonunda tez-tez işlədilir. Qeyd edək ki, bu örnəklərin çoxu ümumtürk səciyyəli olduğundan digər türk xalqlarında, eyni zamanda ölkənin başqa regionlarında da işlədilir.

Çobanın köölü olsa, təkədən pendir tutar.
Sürüdən ayrı düşən qoyunu qurd yiyər.

Biz getdüy gəlini görməyə,
Gəlin getdi təzəy dərməyə.

Qoyun diyir: – qarnımı doydur, qara basdır məni,
Keçi diyir: – qarnımı doydur, qora basdır məni.

Ay mənim qara quzum,
Çıxma dağlara, quzum.
Su verim, yonca verim,
Yi sən, doyunca verim.

K.Əliyev göstərir ki, “sayaçı sözlərində ifadə olunan fikir və mülahizələr köçəri camaatın qoyunçuluqla bağlı duyğu və düşüncələridir. Həmin duyğu və düşüncələr birxətli və birtərəfli olmayıb köçəri həyat keçirən və gün-güzəranını zəhmətdə və əməkdə görən insanların həyatından süzülüb gəlir”⁵. Müəllifin fikrinə şərik olaraq qeyd etmək lazımdır ki, təkə sayaçı sözlərində deyil, həm də folklorun digər janrlarında əməksevər kənd insanının gündəlik qayğıları əks olunur.

Salyanın Yenikənd (köhnə adı – Aşağı Xələc) kəndindən qeydə aldığımız bir mətndə də bu ərazinin insanların heyvandarlığa çox bağlı olduğu aşkar görünür. Bu mətndə heyvanlara sevgi yumoristik bir dillə ifadə olunmuşdur: Kənddə Məhərrəmlik mərasimi üçün yığışan adamlar öz gündəlik qayğılarından danışır, məişət söhbətləri edirlər. Molla imamların müsibətindən, Kərbala faciəsindən danışır. Nə qədər danışırsa, görür, adamlar ona qulaq asmır, hər kəs öz malından, qoyun sürüsündən söhbət edir. Əlacsız qalan molla düşünür ki, mən bunları necə ağladım, nə edim ki, bunlar mənə qulaq assın, ağlasın?! Deyir: – Ay camahat, o gün bir hadisəyə şahid oldum. Gördüm, bir sahədə qoyun, keçi sürüsü otdayırdı. Yaxınnıqda bir uçurum var idi. Qoyunlar, keçilər – hamısı uçurumdan addayıb o taya keçdi. Ancaq təzə doğulan bir çəpiş uçurumdan atıla bilmədi. İndi ana qalıb

⁵ Əliyev K. Romantizm və folklor. Bakı: Elm, 2006, s. 18

o tayda “məə” eliyir, bala qalıb bu tayda “məə” eliyir. Bala çəpiş nə qədər istiyir, anasının yanına getsin, gedə bilmir. Molla bunu demişdi ki, camahat ağlaşmağa başlayır.

XX əsrin ortalarında, sovet dönəmində uzun illər bu ərazidə pambıqçılıq mühüm rol oynamışdır. Bu gün də bəzi kəndli sahibkarlar öz pay torpaqlarında pambıq əkib-becərilər. Sovet quruluşunun mövcud olduğu illərdə respublikanın digər rayonlarında olduğu kimi, burada da kolxoz təsərrüfatlarında pambıq becərilmiş, yığılan məhsul dövlətə təhvil verilmişdir. Sadə kəndlilərin, zəhmət adamlarının gününün böyük hissəsi bu işə sərf edildiyi üçün onlar pambıq sahələrində də öz “yaradıcılıq”larından geri qalmamışlar:

Bizim qalxoz sizinkinnən qabağdı,
Pammıgımız hər biri bir tabağdı,
Bırnun badımcən, başun balqabağdı.

Məlumdur ki, bölgədə balıqçılıq geniş inkişaf etmişdir. Bölgədən qeydə aldığımız lətifələrdə və inanclarda da balıqla bağlı informasiya verilir. Məsələn, hamilə qadının bətnindəki uşağın qız, yaxud oğlan olmasını bilmək üçün balığın başındakı sümüyü atırlar. Həmin sümüyün üzü aşağı və ya üzü yuxarı düşməsi ilə qadının qız, yoxsa oğlan doğacağını təyin edirlər. Bir lətifədə deyilir ki, balıqsatan kişi köhnə, quruyub beli əyilmiş balığı müştəriyə tərifləyir ki, malı tez satıb qurtarsın. Müştəri balığın quruyub əyilməyinin səbəbini soruşanda balıqçı deyir: – Bu balığı döngədən burulanda tutmuşam, ona görə beli əyirdi.

I fəslin **“Bölgə əhalisinin xarakterik xüsusiyyətləri və onun folklorda ifadəsi”** adlanan ikinci yarım fəslində göstərilir ki, bölgə əhalisi milli-mənəvi dəyərlərə böyük önəm verir. Burada əhalinin böyük əksəriyyəti islam dininə aşırı dərəcədə bağlıdır. Təsədüfi deyildir ki, XIX əsrin sonları XX əsrin əvvəllərində Qafqaz Müsəlmanları Ruhani İdarəsinin sədrlərindən – şeyxülislamlarından üçü salyanlı olmuşdur. “İraqın Nəcəfül-Əşrəf şəhərindəki İslam Universitetinin Mərkəzi Dini Arxivində Salyanın xəritəsi asılmış və həmin xəritədə Salyan – “darül-möminin”, yəni möminlər yurdu kimi qeyd edilmişdir⁶. Görünür, məhz bu səbəbdən A.Turan Salyan ərazisinin tarixi, görkəmli şəxsiyyətləri ilə bağlı yazdığı kitabını “Darülmöminin”⁷ adlandırmışdır.

Əslən salyanlı olan böyük Turan ideologiyasının yaradıcılarından biri Əlibəy Hüseynzadənin, xalqın azadlığı uğrunda daim mübarizə aparan xalq

⁶ Hüseynov İ. Möminlər evi – Salyan. Bakı: Çənlibel NPM, 2007, s. 77

⁷ Turan A. Darülmöminin. Bakı: Elm və təhsil, 2012

şairimiz Xəlil Rza Ulutürkün, Əliağa Kürçaylının, bəstəkar Arif Məlikovun və onlarla digər məşhur ədibin adı bu gün Salyanın qürur mənbəyidir.

Salyan və Neftçala ərazisinin əhalisi Azərbaycanın digər bölgələri kimi etnik mədəniyyətə, ümummilli dəyərlərə sıx bağlı olan əhalidir. Folklorşünas Ə.Əsgər etnik mədəniyyətin xalqın həyatında mühüm rol oynadığını belə ifadə etmişdir: “Xalqın bir xalq kimi mövcudiyyəti etnik mədəniyyətin mövcudiyyətindən asılıdır. Etnik mədəniyyət dəyərlərinin ölməsi xalqın tarix səhnəsindən çıxması ilə nəticələnir. Tarixdən məlum olan bir çox xalqların assimilyasiyası məhz etnik mədəniyyət dəyərlərinin itirilməsinin qanunauyğun nəticəsidir”⁸. Etnoqrafiyaya, milli-mənəvi dəyərlərə, adət və ənənəyə bağlılıq, digər regionlarda olduğu kimi, bu bölgədə də çox güclüdür. Hər bir azərbaycanlı-türk ailəsinə məxsus ailədaxili yazılmamış qanunlar, ailə mühafizəkarlığını səciyyələndirən folklor mətnləri regionda kifayət qədərdir. Bu baxımdan, atalar sözləri və deyimlər fikrimizi daha aydın əks etdirir.

Anasına bax, qızını al, qırağına bax bezini;

Analı qızın özi böyük, anasız qızın sözü böyük;

Əzizim əzizdi, tərbiyyəsi onnan da əzizdi və s.

Göstərilən nümunələr təkcə bu bölgədə deyil, ümumiyyətlə, ölkənin digər regionlarında da geniş yayılmışdır.

II yarımfəslin **“Bölgədən toplanmış folklor mətnlərində etnik, etnoqrafik və dini qarşılaşdırmalar”** adlanan hissəsində göstərilir ki, regionun əhalisi, əsasən, Azərbaycan türkləridir, burada sonradan gəlmə ruslar və bəzi azsaylı etnik qrupun nümayəndələri çox cüzi saydadır. L.Vaqifqızının qeyd etdiyi kimi, “fərqli həyat tərzini istər-istəməz hətta eyni etnik qrupun da mədəniyyətində müəyyən fərqlər yaradır”⁹. Bu baxımdan, demək olar ki, fərqli etnosun, fərqli dini baxışların daşıyıcısı olan, müxtəlif dünyagörüşə və düşüncə tərzinə malik insanların bir arada yaşadığı zaman, sözsüz ki, atmacalar da yaranacaq, lətifələr də...

Bu baxımdan, gəlmə ruslarla azərbaycanlılar arasında və s. etnik fərqliliklərin lətifələşməsinin şahidi oluruq. “Uzun müddət sevdiyi azərbaycanlı oğlanın ailəsində qonaq olan rus qızı görür ki, bunlar hər gün yemək zamanı süfrəyə şor qoyurlar. Kəsib ailənin mətbəxində şorla çörək yaxmacı xüsusi yer tutmuş. Rus qızı şor-çörək yeməkdən təngə gəlir, getməyə qərar verir. Gedərkən deyir: “Bu ağ şey nədisə, sizin axırıncınıza

⁸ Əsgər Ə. Azərbaycan sehrli nağıllarında qəhrəman (səciyyəsi və mənşəyi):

Namizədlik dissertasiyası. Bakı: 1992, s. 4

⁹ Vaqifqızı L. Şəki folklor mühiti. Bakı: Elm və təhsil, 2012, s. 24

çıxacaq”. Digər lətifədə isə əsgərlikdən gələndə özü ilə sevdiyi rus qızını da gətirən kəndli oğlan Musa kişinin nar bağının yaxınlığından keçəndə deyir: – Astarojna, Lyuba, Musaan qranatı qlazua batar.

II yarımfəslin **“Qərbi azərbaycanlılardan və qarabağlılardan toplanmış mətnlərin səciyyəvi xüsusiyyətləri”** adlı başlıqda Neftçala-Salyan ərazisinə müxtəlif zamanlarda köçürülmüş Qərbi azərbaycanlılardan və qarabağlılardan toplanmış folklor materialları üzərində təhlil aparılır. Göstərilir ki, onlardan qeydə alınmış nümunələrdə vətən həsrəti, yurd sevgisi bu gün də qabarıq ifadə olunur. Yeri gəldikcə onlardan qeydə alınmış nümunələrlə yerli söyləyicilərin repertuarındakı nümunələr arasındakı oxşar və fərqli tərəflər müqayisə olunur.

“Neftçala-Salyan folklorunun toplanması və söyləyici özünəməxsusluğu” adlanan üçüncü yarımfəsildə folklorun regionlar üzrə toplanması, nəşri və araşdırılmasının vacibliyi vurğulanır. Göstərilir ki, “bölgələrdə folklor materiallarının toplanması, öyrənilməsi ümumfolklor fondunun yayılma dərəcəsini, janrların semantik-funksional xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi, nəhayətdə folklor xəritələrinin hazırlanmasına gətirib çıxaracaqdır. Bu isə Azərbaycan folklor materiallarının janrlar üzrə yayılması, folklorumuzun ümumtürk kontekstində yerini, etnik-mədəni kimliyini öyrənməkdə başlıca cəhət olacaqdır”¹⁰. Folklorun regionlar üzrə öyrənilməsinin bir çox müsbət yönələri vardır. Birincisi, ona görə ki, aparılan iş sistemli şəkildə icra olunduqda ortaya daha keyfiyyətli iş çıxarmaq mümkündür. Eyni zamanda “Azərbaycan folklorunun regional mühitlər kontekstində öyrənilməsi birbaşa milli-mənəvi dəyərlərimizin bərpası deməkdir... Milli folklorun regional mühitlər kontekstində tədqiqi dövlət və dövlətçiliyin milli-mənəvi əsaslarının möhkəmləndirilməsinə xidmət edir”¹¹.

Bu məqsədlə biz də 2002-ci ildən bəri Neftçala və Salyan ərazisinin folklorunu toplamağa başladıq. Dissertasiya mövzumuzun “Neftçala-Salyan folklor mühiti” olması səbəbindən toplama işinə daha ciddi yanaşdıq. Məqsəd həmin bölgənin folklorunu yaşlı nəslin nümayəndələrindən vaxtında əldə etmək, ərazinin folklor mühitini ətraflı araşdırmaq, regionun özünəməxsus xüsusiyyətlərini aşkarlamaq olmuşdur.

¹⁰ Bayat F. Qarabağ tərəkamə folklorunun bəzi xüsusiyyətləri. “Qarabağ folkloru: problemlər, perspektivlər” mövzusunda Respublika Elmi konfransının materialları. Bakı. 26 dekabr 2012, s. 15

¹¹ Rzasoy S. Folklor informasiyasının etnik-regional strukturunun modelləşdirilmə konsepsiyası – Ön söz// İsmayilov H. Azərbaycan folklorunun regional xüsusiyyətləri. Bakı: Səda, 2006, s. 32

Belə bir mövzuya müraciət etməyimizin səbəbi bir tərəfdən doğma torpağın insanların yaddaşındakı söz xəzinəsini itib-batmaqdan qorumaq, digər yandan həmin söz xəzinəsinin ümumazərbaycan folklor müstəvisində yerini, özünəməxsus cizgilərini aramaq, onları digər regionlardan toplanmış folklor nümunələri ilə qarşılaşdıraraq oxşar və fərqli cəhətlərini üzə çıxarmaqdır.

Toplama işinin vacibliyini vurğulayan folklorşünas M.Kazımoğlunun bu işin təxirəsalınmazlığının əsas səbəblərindən biri kimi göstərdiyi faktlar folklorşünaslıqda kifayət qədər ciddi məsələdir: “Çağdaş informasiya bolluğu şəraitində şifahi söz sənətinin meydanı daralır. Layla və oxşamaya, yanıltmac və tapmacaya, nağıl və dastana... marağın azalması, peşəkar söyləyicilərin çox çətinliklə tapılması məhz meydanın daralmasına, folklor odalovunun səngiməsinə dəlalət edən faktlardır¹².

Bu gün bölgədə peşəkar söyləyicilərə çox az-az rast gəlinməsi, söyləyici repertuarının zaman-zaman zəifləməsi, adət-ənənələrin bir çoxunun unudulması və digər faktlar sözügedən problemin həlli ilə bağlı düşünməyin vacib olduğunu şərtləndirir. “Tək-tək ələ alınıb incələdikdə bütün folklor örnəkləri insana dəyərsiz və mənasız şeylərin bir yığını kimi görülməyə bilər. Amma həmin örnəklər bəlli bir sistemlə incələnilib araşdırıldıqda bu işi dünyada ilk dəfə çözməyə çalışan və əlindəki folklor mətnlərini bir-birinə toxumağa çalışan Qrimmin düşündüyü kimi, insanın xəyallarında belə görə bilməyəcəyi böyük bir dəyər qazanır”¹³. Doğrudan da, folklor ucu-bucağı görünməyən, sonsuz bir ümmanı xatırladır. Bu ümmanı vaxtında, sistemli şəkildə xalqın arasından toplamaq, xalqın malını yenidən xalqın özünə qaytarmaq gərəkdir. Toplama işinə təxminən on iki il əvvəl başlamağımızın bu gün müsbət yönələri çoxdur. On iki il ərzində ünsiyyətdə olduğumuz söyləyicilərin bir çoxu artıq dünyasını dəyişib. Həmin söyləyicilərin yaddaşındakı folklor mətnlərini yazıya almaqla bir çox nağıl və rəvayətləri, əfsanələri, bayatıları, atalar sözlərini və s. itib-batmaqdan qorumuş olduq. Söyləyicimiz Salyan rayonu Şorsulu kənd sakini 79 yaşlı Narinc Yahyayeva qayınanasının vaxtilə gözəl nağıl söyləmək bacarığı olduğunu söylədi. Onun dediyinə görə, qayınanası öz nəvələrinə uzun-uzadı nağıllar danışaraq uşaqları ev işlərini görməyə həvəsləndirirmiş. Nənə hər dəfə nağılın qalan hissəsini növbəti günə saxlayırmış. Uşaqlar həsrətlə

¹² Kazımoğlu M. Ön söz, yaxud problemlərdən perspektivlərə doğru. Qarabağ folkloru: problemlər, perspektivlər mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları. Bakı, 26 dekabr 2012, s. 5

¹³ Ambrose Merton. Folklor. Nail Tan. Folklor (Halkbilimi) Genel bilgiler. İstanbul: 1997, s. 42

nağılın ardını gözləyirmişlər. Bu, uşaqların nağıl üçün darıxmalarına səbəb olurdu. Nərinə nənə mərhum qayınanasının danışdığı nağıllardan bəzilərinin adlarını yadında saxlamışdı: “Qulaq Əhmədin nağılı”, “Məliy Əhmədin nağılı”, “Məliyammədin nağılı”.

Neftçala rayonunun Qaçaqkənd kənd sakini 1930-cu il təvəllüdlü Orucov Alşan Qədir oğlunun (2010-cu ildə dünyasını dəyişib) repertuarından bir dastan, üç nağıl, ona yaxın rəvayət qeydə almışdı. Söyləyicinin danışdığı mətnlərin məzmunu, süjet xətti çox mükəmməl idi. O, danışdığı mətnlərə yeri gəldikcə öz əlavələrini də edirdi. Məsələn, “İsgəndər şahın nağılı”-nı danışarkən atlarla bağlı maraqlı informasiyanı nağılın içərisinə əlavə etmişdi. Söhbət əsnasında məlum oldu ki, bu improvizə ömrünü-gününü at belində keçirmiş bir insanın atlara olan xüsusi marağından irəli gəlirdi. Rus folklorşünası A.Samoşkin yazır: “İmprovizasiya – söyləyici yaradıcılığının mühüm xüsusiyyəti kimi, mətnin forma və məzmunu ilə xarakterizə olunur. İfa prosesindəki belə yaradıcılıq xüsusi yaddaş zəhməti tələb edir”¹⁴.

Söyləyicilərin böyük əksəriyyəti yaşlı nəslin nümayəndələridir. Arasıra gənc və orta nəslə aid söyləyicilərlə də görüşmüş, onlardan da material əldə etmişik. Məlumdur ki, söyləyicilik qabiliyyətinin mükəmməlliyi yaddaşın güclü olması ilə sıx bağlıdır. Yaddaşı zəif olan söyləyici mətni istənilən halda ya qırıq-qırıq xatırlayır, ya da mətnin ümumi məzmunu haqda qısa məlumat verə bilər. Aparılan müşahidələr göstərir ki, söyləyicilərin böyük əksəriyyəti folklorun ya lirik növə aid, yaxud da epik növə aid nümunələrini danışmağa meyllidirlər. Elə söyləyici vardır ki, 30-40 bayatını ard-arda söyləyə bilər, lakin bir nağılı yadına sala bilmir. Bəzən əksinə də olur. Bir neçə nağılı, rəvayəti, əfsanəni danışan söyləyici yalnız 2-3 bayatı deyə bilər. Az-az hallarda eyni söyləyicidən həm epik, həm də lirik folklor mətnləri toplaya bilmişik. Ünsiyyətdə olduğumuz gənc söyləyicilər yaşlıların yanında danışmağa cəsarət etmirdilər. Ancaq onları həvəsləndirərək söhbətə tuturduq. Belə həvəskar söyləyicilər çox zaman öz nənə-babalarından eşitdikləri nağıl və rəvayətləri danışdılar.

Müşahidələr göstərir ki, Neftçala və Salyan folklor söyləyicilərinin repertuarında məişət mövzulu rəvayətlər daha üstünlük təşkil edir. Belə mətnlərdən “Keçinin qəhrəmanlığı”, “Candərdi”, “Lal gəlin, kar gəlin”, “İriz eşşəyin, feil gəlinin”, “Mənə özü gərəkdi”, “Altı daş, üstü aş, yenə oğul yaxşıdı”, “Hərtdi, bacı, hürtdi, bacı, qorxma, bağı bərttdi, bacı”, “Üç gəlin və qayınana”, “Halım budu, ay Mahmud” və s. misal göstərə bilərik.

¹⁴ Самошкин А. Сказительские традиции мордвы. Саранск: Мордов. Кн. Изд-во, 1989, с.7

Maraqlı cəhətlərdən biri bölgədə xoryat şəklində olan bayatılarla sıx şəkildə qarşılaşmaqdır. Belə bayatıları əsasən yaşlı söyləyicilərdən eşitmək mümkündür.

Getmə,	Qar daşı,
Səbrim, qəralım, getmə.	Qarrı dağdan qar daşı.
Sən ol cənnət bülbili,	Bacılar onda bayram elər,
Mənnən aralı getmə.	Haçan görsə qardaşı.

Müşahidələrimiz göstərdi ki, Neftçala və Salyan ərazisində bu gün lətifələr daha geniş yayılan folklor nümunələridir. Burada Molla Nəsrəddinlə, Bəhlul Danəndə ilə bağlı lətifələrlə yanaşı, digər mövzulu lətifələr də vardır. Bu örnəklər sırf bu bölgə ilə bağlı xüsusiyyət-ləri əks etdirir. Folklorşünas Ə.Əsgərin dediyi kimi, "müasir lətifələrin bir çoxu lokal xarakter daşıyır və konkret bölgələrdən kənara çıxmır"¹⁵. Folklorşünas alimin XX əsr lətifələrimizdə klassik lətifələrə məlum olmayan qazaxlı, qarabağlı, şirvanlı və s. sadaladığı bölgələrin siyahısına bu bölgənin də adını əlavə etmək olar. Bölgəyə məxsus lətifələrdən bəziləri Aşağı Surra kəndinin əhalisi ilə bağlı mətnlərdir. "Surranın quru bəyləri" ilə, Salyanda yaşamış Mirzə Bağlı ilə bağlı və s. lətifələr buranın folklor mühitinin özünə-məxsusluğunu göstərmək baxımından səciyyəvidir.

"Mifoloji mətnlər və ocaqlar" adlı ikinci fəsildə Neftçala və Salyan ərazisindən toplanmış mifoloji mətnlərin spesifik xüsusiyyətləri göstərilmiş, digər regionlardan qeydə alınıb nəşr olunmuş folklor mətnləri ilə oxşar və fərqli cəhətləri müqayisə olunmuşdur.

"Mifoloji mətnlər və personajlar" adlanan yarımfəsildə Salyan və Neftçala rayonlarından toplanılan mifoloji rəvayətlərin və personajların digər türk mənşəli xalqlara məxsus folklor mətnləri ilə səsləşdiyi məlum olur. Eyni etnosa aid olan miflərin və mifoloji personajların oxşar və fərqli variantları olduğu aşkar görünür.

"Mifoloji mətn – mifoloji təsəvvürlərin, ümumiyyətlə, mifoloji dünya mənzərəsinin yığcam, qısa və aydın, sözlü ifadəsidir. İnformasiya daşıyan mifoloji məna yüklü bu mətnlərin öz daxili qanunauyğunluqları var"¹⁶. Burada bölgədən topladığımız mifoloji mətnlərin təsviri ilə yanaşı, həm də onların digər ərazilərdən toplanmış mətnlərlə və mifoloji personajlarla müqayisəsi aparılmışdır.

¹⁵ Əsgər Ə. Ön söz// Azərbaycan folkloru antologiyası. Zəngəzur folkloru.XII c., Bakı: Səda, 2005, s. 15

¹⁶ Bəydili C. Türk mifoloji sözlüyü. Bakı: Elm, 2003, s. 25

Bölgədən toplanılan bəzi mifoloji mətnlərə və mifoloji personajlara digər bölgələrə məxsus olan folklor nəşrlərində, demək olar ki, rast gəlinmir. I yarımfaslin **“Beçəxor”** adlandırılan hissəsində göstərilir ki, ərazidən Beçəxorla bağlı ondan çox mətn qeydə alınmışdır. Həmin mətnlərdə və söyləyicilərin verdiyi bilgilərdə Beçəxor müxtəlif bioloji varlıqlara bənzədilir. Guya o, hamilə qadınların bətnində uşaqla birgə, uşağın əkiz tayı kimi əmələ gəlir. Sonra uşağı yeyərək məhv edir, uşağın əvəzində özü doğulur. Doğulan kimi sürətlə qaçaraq evdəki sandığın altına girir, onu tapmaq mümkün olmur. Bəzi söyləyicilər onun siçovul formasında, bəziləri kərtənkələ, bəziləri də kirpi formasında olduğunu söyləyir. Bəzi söyləyicilər isə Beçəxoru toyuğa və ya xoruza bənzədir, adının da formasına, görünüşünə uyğun olması qənaətinədiirlər. Qeyd edək ki, bu mifoloji personaja bizdən əvvəl toplanılıb nəşr olunan folklor kitablarında rast gəlmədik.

“Hal” adlanan yarımbaşlıqda göstərilir ki, ümumtürk xalqları arasında yayılmış bu mifoloji personaja sözügedən ərazinin folklorunda tez-tez rast gəlmək olur. Bölgədən Hal – Al arvadı ilə bağlı çoxlu sayda mətn toplanılmışdır. Burada Al arvadı ilə bağlı ən yaygın süjet xəttinə görə, o, hər gecə ev sahibinin atını minib aparırmış. Çapıb, qan-tər içində gətirib tövlədə öz axuruna bağlayıb yoxa çıxırmış. Bu məsələdən duyuyq düşən at sahibi atının belinə qır çəkir və Al arvadını tutur, onun yaxasına dəmir iynə və ya sancaq taxır. Deyilənə görə, Al arvadı iynənin üstünə sap keçirib çəkib tullaya bilirmiş. Ona görə çox vaxt onun yaxasına dəmir sancaq taxırmışlar. Əldə edilən mətnlərin çoxunda göstərilir ki, Al arvadının körpə uşağı da varmış. Onun uşağının mənşəyi ilə bağlı bir mətnin verdiyi məlumata görə, Al arvadı tutulanda hamilə idi. **“Azərbaycan mifoloji mətnləri”** kitabının 169 sayılı mətnində isə onun uşağının insan övladı ilə izdivacdən doğulması göstərilir¹⁷. Al arvadının körpəsinin yatdığı beşiyin altı ev sahibinin arvadı, yaxud qızları tərəfindən süpürüldükdən sonra onun körpəsi məhv olur. Burada Hal//Al arvadı haqqında bir çox araşdırıcıların tədqiqatlarına istinad edilir¹⁸, personajla bağlı rəvayətlərin digər bölgələrdə,

¹⁷ Azərbaycan mifoloji mətnləri / Tərtib edəni, ön sözün və şərhlərin müəllifi Acalov A. Bakı: Elm, 1988, s. 95

¹⁸ Bayat F. Türk mitolojik sistemi. 2 cilt. İstanbul: Ötüken, 2007, 328-329; Bəydili C. Türk mifoloji sözlüyü. Bakı: Elm, 2003, s. 22; Seyidov M. Azərbaycan mifik təfəkkürünün qaynaqları. Bakı: Yazıçı, 1983, s. 11; İnan A. Tarihte ve bugün şamanizm. Ankara: Galeri Türk yayınları, 1954, s. 162; Kalafat Y. Orta Toroslar ve Makedonya Yörükleri Halk İnançları karşılaştırması. I Akdeniz Yöresi Türk Topulukları sosyo-kültürel yapısı (Yörükler) sempozyumu

eləcə də türk xalqlarında rastlanan variantları ilə oxşar və fərqli funksiyaları göstərilir.

I yarımfaslin **“Cin”** adlanan hissəsində Cinlə bağlı mətnlər təhlil olunur. Qeyd olunur ki, söyləyicilər bəzən Cin və Hal mifoloji varlıqlarını eyniləşdirir, eyni mətni həm Cinə, həm də Hala aid edirlər. Belə mətnlərdə göstərilir ki, Cin də üzərinə qır çəkilməmiş atın belinə yapışır, at sahibinin həyətinə gəlir. Hal kimi onun da üstünə iynə və ya qıyıq sancır, həyətdə işlədirlər. Ev sahibi üçün odun daşıyır, su daşıyır, həyət-bacanı səlqəyə salır. Bir müddət qaldıqdan sonra üzərinə sancılmış iynəni çıxartdırıb oradan uzaqlaşır.

Cin ilə bağlı örnəklərdə Cin yığnağı, Cin toyu və Çin dəyişiyi ilə bağlı məlumat verilir.

I yarımfaslin **“Əzrayıl”** adlanan hissəsində bölgədən toplanılan rəvayətlər başqa regionlardan toplanılan örnəklərlə müqayisə olunur, obrazın funksiyası təhlil olunur. Qeyd olunur ki, ümumtürk mifologiyasında tez-tez rastlanan mifoloji personajlardan biri də Ölüm mələyi – Əzrayıldır. Əzrayılın əsas funksiyası əcəli, ölümü yetişən adamın canını almaqdır. Məlumdur ki, islam dini bizim torpaqlarda min illərdən bəri hökm sürür. Ona görə də Əzrayıl obrazı digər mifoloji ölüm obrazlarını sıradan çıxarmış və onu tamamilə əvəz etmişdir. Ölüm və ya Ölüm mələyi islama transformasiya olunmuşdur, buna görə də Azərbaycanda Altay və ya Sibirdən toplanmış mətn tiplərinə rast gəlmək mümkün deyil. Türk mifologiyasında Ölüm mələyi Erlikdir. Folklorşünas F.Bayat yazır: “Erlik xan Şaman folklorunda yeraltı dünyanın tək və ortaqsız hakimi kimi tanınır. Mifoloji inanclara görə, Erlik o biri dünyanın hakimi olmadan və ya ora sürgün edilmədən əvvəl yeraltı dünyada başqa güclər də varmış. Zamanla bu güclər Erlikin köməkçilərinə, qardaşlarına və ya oğullarına çevrilmişlər”¹⁹. Ölüm mələyi – Əzrayılla bağlı Salyan və Neftçala ərazisindən iyirmiyə yaxın mətn qeydə alınmışdır. Burada Əzrayılın can alma funksiyası ilə yanaşı, onun müxtəlif formalarda – qartal, uzun caynaqları olan qorxunc insan və d. formalarda təzahür olunması da göstərilmişdir.

I yarımfaslin **“Qaraçuxa”** adlanan hissəsində sözügedən mifoloji personajın rast gəlinəndi mətnlər haqqında araşdırma aparılır. Göstərilir ki, bu personaj Azərbaycanın bəzi bölgələrində Naxış, Bəxt, bəzi yerlərdə Əyə adlandırılır. Qeyd olunur ki, hansı formada adlandırılmasından asılı olma-

bildiriləri. Antalya: 1994, s.153; Vaqifqızı L. Şəki folklor mühiti. Bakı: Elm və təhsil, 2012, s. 60; Albaliyev Ş. Quleybanı və Hal obrazları arasında eyniliklər.

Kredo qəzeti, 01 mart, 2008, s. 14

¹⁹ Bayat F. Türk mitolojik sistemi. I cilt. İstanbul: Ötüken, 2007, s. 337

yaraq, oxşar funksiyanı yerinə yetirən personaj Azərbaycan folklorunda yayğındır. L.Vaqıfızı isə Şəki folklor bölgəsini araşdırarkən Naxış və Qaraçuxanın oxşar və fərqli cəhətlərindən danışmışdır²⁰.

Adları çəkilən mifoloji personajlarla bağlı bölgədən toplanılan mətnlər digər bölgələrdən toplanılmış mətnlərlə, eləcə də digər türk xalqlarının mifoloji rəvayətləri ilə müqayisə olunur, onların funksiyaları təhlil olunur, oxşar və fərqli cəhətləri qeyd edilir.

II fəslin II yarım fəslı **“Ocaqlarla bağlı inanclar və rəvayətlər”** adlanır. Burada bölgəyə məxsus ocaqlar, ziyarətgahlar haqqında söhbət açılır, onlarla bağlı qeydə alınan möcüzəli rəvayətlər və inanclar təhlil olunur. Qeyd olunur ki, Neftçala-Salyan bölgəsindən toplanmış materiallar arasında özünəməxsusluğu ilə seçilən örnəklərə bu bölgənin pirləri, ziyarətgahları ilə bağlı olan mətnləri də şamil etmək olar.

Buradakı Pirətavan piri, Sarı Seydan ocağı, İlan ocağı, Xılaşəkər piri, Mirbağır ağanın ocağı, Kürqaraqaşlı kəndində Seyidnənənin ocağı, Xol zonasında Ağadədənin ocağı, Pəricahan nənənin ocağı, Qaçaqkənd kəndində Mirəziz ağanın ocağı və s. ziyarət yerləri ərazinin insanları tərəfindən ziyarət olunur, qurbanlar kəsilir, nəzirlər qoyulur. Ocaqların funksiyaları, pir sahiblərinin qeyri-adi möcüzələri, ziyarətgahların insanlara şəfa verməsi, kimyə və s.-lə bağlı mətnlərin üzərində təhlillər aparılır.

III fəsil **“Mərasim folkloru”** adlanır. Bu fəsildə bölgənin mərasim folklorunun mənzərəsi verilir. Qeyd olunur ki, hər bir xalqın özünəməxsus mərasimləri vardır. Hər xalq, hər bir etnos mərasimləri öz milli psixologiyasına, etnik düşüncə tərzinə, milli-mənəvi dəyərlərinə uyğun icra edir. Prof. Q.Paşayevin də qeyd etdiyi kimi, “xalqın əxlaq təcrübəsi, adət-ənənəsi, inam və etiqadları əsasında yaranan, insan ömrünün hər bir mərhələsini özünəməxsus bir tərzdə əks etdirən məişət mərasim və nəğmələri, hər şeydən əvvəl, əcdadlarımızın həyatı ilə bağlı etnoqrafik informasiya ilə zəngin və qiymətlidir”²¹. Bu baxımdan, Azərbaycanda, eləcə də Neftçala və Salyan rayonlarında icra olunan mərasimlər özünəməxsusluğu ilə seçilir, təəssüf ki, müasir günümüzdə bu adətlərin bəziləri unudulur, dünyada yaşanan qloballaşma səbəbindən bəzi mərasimlərin tamamilə dəyişdiyi müşahidə olunur.

“Bölgənin məişət mərasimləri” adlanan I yarım fəsil beş hissəyə bölünür. Əvvəlcə bölgənin toy mərasimlərinin təsviri verilir. Göstərilir ki, qədim Salyan və ətraf ərazilərin toyları indiki dövrlə müqayisədə olduqca

²⁰ Vaqıfızı L. Şəki folklor mühiti. Bakı: Elm və təhsil, 2012, s.91

²¹ Paşayev Q. Bitib-tükənməyən incilər xəzinəsi//Ön söz. Azərbaycan folkloru antologiyası, II kitab, İraq-türkman folkloru. Bakı: Nurlan, 2009, s. 6

zəngin olmuşdur. Mərasimlərdə söylənilən mahnılar, oğlan evinin adamları ilə qız adamlarının deyişməsi və s. hazırda tamamilə unudulmuşdur. Söyləyicilərdən toplanılan “Arazına, xan boyuna” adlı toy mahnılarının bu ərazinin insanların həyat və məişəti ilə sıx bağlı olmasından və s. məsələlərdən söhbət açılır. Qeyd olunur ki, XX əsrin ortalarında, əsasən 1970-80-ci illərdə gəlini aparmaq üçün gələn oğlan evinin adamları üstüaçıq yük maşınlarında ayaqüstə dayanır, əllərində qırmızı rəngli kələğayı yellədirərək qız evinin adamlarını cırnadır, xüsusi avazla “Arazına, xan boyuna” başlığı ilə mahnılar oxuyur, qız evinə acıq verir, onlarla deyişirmişlər. Bölgədə buna bəzi söyləyicilər “Arazına çəkməy” də deyirlər.

Qeyd edilir ki, bölgənin hazırkı toylarında heç bir deyişməyə, cırnatmaya rast gəlinmir. Bu, sözügedən ərazinin toylarında qız evi ilə oğlan evinin adamları arasında deyişmə ənənəsinin tamamilə unudulmasını göstərir.

I yarımfəslin II hissəsi “**Qırx-bələk adəti**” adlanır. Burada körpə doğulandan sonrakı qırx günlüyündə icra olunan rituallardan söhbət açılır. Körpə qırxı çıxanadək çilləli hesab olunur.

Çilləli uşağın olduğu otağa birisi girmək istəyəndə körpəni qapı ağzına götürürlər, yuxarı qaldırırlar, evə yeni gələn adam sonra içəri daxil ola bilər. Uşağı ilk dəfə doğulduğunun on günündə qüsl suyu töküb çimdirlirlər, daha sonra çillədən çıxarmaq üçün qırx günündə qırx açarlı qabın suyunda çimdirlirlər. Salyan rayonu Şorsulu kəndində yaşayan 1937-ci il təvəllüdlü Quliyeva Pakizənin dediyinə görə, lap qədimlərdə ələyi uşağın başı üstündə tutmuşlar, qırx qaşığı suyu bir-bir qaşıqla ələyə tökülmüşlər. Bununla uşağın qırxı günündə çillə suyunun töküldüyünə inanmışlar. Qohum-əqrəbə – körpəni istəyən doğmaları qırx günlüyündə uşağı görməyə gəlirlər. Bu fəsildə, həmçinin, uşağın adı qoyulması, diş çıxararkən hədik bişirilməsi adətləri və s. məsələlərdən söhbət açılır.

“**Yas mərasimi**” adlanan hissədə qeyd olunur ki, yas mərasimləri bu gün folklorun aktiv icra olunduğu yerlərdəndir. Burada yas mərasimlərinin icrasının təsviri verilir, nəzm və nəsrlə formali ağıllardan örnəklər göstərilir. Aparılan müşahidələrə görə, Salyanın Şirvan hissəsində nəzm formali ağılların daha geniş yayıldığı məlum olmuşdur. Bu da təbii haldır. Çünki Şirvan ərazisi, qədimdən özünəməxsus bayatıları ilə zəngindir. Şirvana aid kəndlərdə yas vaxtı qadınlar növbə ilə bayatı-ağıllar söyləyir, mərhumu beləcə oxşayırlar.

Bölgənin Muğana düşən hissələrində, Salyanın Şorsulu, Boranıkənd, Neftçalanın Xolqarabucaq, Xolqaraqaşlı, Mürsəqulu, Qırmızıkənd, Qaçaqkənd və s. kəndlərində əsasən nəsrlə formali oxşamalar geniş yayılıb. Mərhumu

oxşayan zaman böyüdülmüş və ortalığa qoyulmuş şəklini öpüb, əzizləyir, həzin avazla oxşamağa başlayırlar. Oxşamaq, yəni mərhumun xarici görünüşünü, boy-buxununu dillə təsvir etmək, əzizləmək anlamındadır. Burada dünyasını dəyişən adamın ömür yolu, xasiyyəti, əlinin sənəti və s. xüsusiyyətləri də sadalanır. Pakizə Quliyevadan qeydə aldığımız məlumatlara əsasən, toysuz ölənə belə oxşayırlar:

Toy qoyunun qurd aparan,
Toy xınasın yel aparan, balam, lay-lay.
Yetdi mətləbinnən birin almiyan,
Toy otağına girmiyən,
Əyninə bəyliy kassumu geymiyən,
Toy xınası qana dönən,
Toyu vaya dönən, balam lay-lay.

Göründüyü kimi, bu oxşama-ağılar insanların dərini-kədərinə obrazlı şəkildə ifadə etməklə yanaşı, özü-özlüyündə xalqın, millətin içərisindən çıxan sadə adamların kədərinə, itkisini sözə necə çevirdiyini, yazıboxumağı bilməyən təhsilsiz, yaşlı insanların söz yaratmaq qabiliyyətini nümayiş etdirir. Türk folklorşünası A.Özdemir yazır: “Hər ağı bir romandır. Orada mərhumun əməlləri, qabiliyyətləri xatırlanır. Mərhum beləcə ağılarda yaşamış olur”²².

Folklorşünası C.Bəydilinin verdiyi məlumata görə, “əski türklər ölümün bir son olmağına, heçliyə dönməyə deyil, ölümdən sonra da həyatın mövcudluğuna və axirətin var olduğuna inanırdılar. Özü də bu inanışın tarixin dərinliklərindən gələn kökü var. Yaxşı adamların ruhunun göylərə yüksəldiyinə dair etiqad da var ki, daha qədimdir. Ölənlərin ruhları bu dünya ilə bağlılıqlarını qoruyurdular. M.Kaşqari ruhların ildə bir dəfə gecələr sağ ikən yaşadıkları yerlərə gəlib xalqa baş çəkdiklərini yazırdı. Ölənlərin ruhlarının bu dünya ilə bağlılıqlarını qoruduqları inamı Azərbaycanın bəzi yörələndəki ruh (ruf) ölçmə inamında da yaşamaqdadır”²³. Bizim araşdırdığımız bölgədə də ruf (ruh) tutma inancı vardır. İnanca görə, əgər birini, xüsusən azyaşlı uşaqları axşam tərəfi qızdırma tutursa, uşaq halsız olursa, yaşlılar deyir ki, ruf tutub. Bunu öyrənmək üçün ruf ölçən xüsusi adamlar olur. Bu qabiliyyət də adətən nəsil-dən-nəslə ötürülür. Rufu ölçmək üçün içi su ilə dolu qabın üzərinə qaşiq şaquli vəziyyətdə tutulur, xəstələnmiş adamın mənsub olduğu nəsil-dən və ya ocaqdan rəhmətə getmiş ulu nənə-

²² Özdemir A. Öyküleriyle ağıtlar. I cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları, 2002, s. 10

²³ Bəydili C. Türk mifoloji sözlüyü. Bakı: Elm, 2003, s. 296

sinin, babasının və ya digər qohumluğu çatan mərhumların adı bir-bir sadalanır, hansında qaşiq tərpənirsə, o zaman ehsan olaraq bişiriləcək xörəyin adı söylənilir. Hansı xörəyin adı çəkiləndə qaşiq tərpənsə, demək, o yeməyi bişirmək lazımdır. Həmin mərhumun adına adı çəkilən ehsan yeməyi bişirilir və qonum-qonşuya paylanılır. Bununla da inanılır ki, xəstələnmiş, ruf tutmuş adam sağalacaq.

I yarımfəslin IV hissəsi **“Dini bayramlar”** adlanır. Burada Ramazan bayramının, Qurban bayramının sözügedən bölgədə icra olunma qaydalarından danışılır.

“Məhərrəmlik” adlanan hissədə Məhərrəm ayında icra olunan mərasimlər təsvir olunur. Neftçala-Salyan zonasının əhalisi şiə təriqətinə mənsub olduğuna görə burada Məhərrəmlik ayı ağır ay hesab edilir. Məhərrəmlik ayında bölgədə elçilik, toy, nişan, şadlıq məclisləri qeyd etmək yasaq hesab olunur. İnsanlar məscidlərdə, evlərdə yığılaraq imamlar üçün təziyə saxlayır, Qurandan ayələr oxunur, imamların həyatından bəhs edən mərsiyələr söylənilir, ehsan süfrələri verirlər. Aşura günü imamların din yolunda şəhid olduğu gün hesab edilir.

III fəslin II yarımfəslində **“Bölgənin mövsüm mərasimləri: Novruz bayramı”** haqqında məlumat verilir. Burada İləxır çərşənbələr və Novruz bayramının bölgəyə məxsus özəllikləri qeyd olunur, bayramın bu bölgədə icra olunması, bayram vaxtı oxunan mahnılar, Kosa ilə Keçəlin oyunları və s. məsələlərə toxunulur.

IV fəsil **“Epik folklor örnekləri. Uşaq folkloru. Aşıq sənəti”** adlanır. Bu fəslin I yarımfəslə **“Epik folklor örnekləri”**dir. Bu yarımfəsil özü də aşağıdakı hissələrə bölünür: dastanlar, nağıllar, lətifələr. I hissə **“Dastanlar”** adlanır. Qeyd olunur ki, dastanlar epik folklorun iri həcmli janrlarından biridir. Bu gün Neftçala-Salyan ərazisində geniş şəkildə nə dastan söyləyən aşığa, nə də dastana qulaq asan auditoriyaya rast gəlinməsə də, bəzi yaşlı söyləyicilərin yaddaşına dastan mətnləri həkk olunmuşdur. Halbuki bu ərazinin toylarını ötən əsrin 80-ci illərinə qədər aşıqsız, çal-çağırsız, dastansız təsəvvür etmək olmazdı. Bizim əldə etdiyimiz dastanlar əsasən Neftçalanın Bankə qəsəbəsində yaşayan Aşıq Əvəzin repertuarındakı dastanlardır. Bunlardan **“Zəncanlı Qurbani”**, **“Aşıq Valehlə Zərnigarın dastanı”**, **“Dəvə dərisinə girmiş şahzadə Bəhramın dastanı”**, **“Abbas və Gülgəzin dastanı”**, **“Mənsum və Diləfruzun dastanı”**. Lakin bununla yanaşı, bölgədən həm də aşıq olmayan, adi söyləyicilərin yaddaşından **“Koroğlu”** dastanı, **“Əsli və Kərəmin dastanı”**, **“Aşıq Qəribin dastanı”**, **“Alı xan və Pəri xanımın dastanı”**, **“Əsmərlə Qənbərin dastanı”** və s. qeydə alınmışdır. Ümumilikdə ondan çox dastan yazıya alın-

mişdir. Nəzərə alsaq ki, bu gün bölgədə aşiq yaradıcılığı və dastan söyləmək ənənəsi tamamilə unudulmaqdadır, onda demək olar ki, bu, pis göstərici deyil.

Bu yarımfəslin **“Nağıllar”** adlanan hissəsində göstərilir ki, nağıllar epik folklorun ən qədim janrlarından biri olmaqla insanların dünyagörüşünü, həyat və məişət tərzini, adət və ənənələrini əks etdirmək baxımından çox dəyərlidir. Bu mənada sözügedən bölgənin nağılları da ümumtürk təfəkkürünün dəyərli məhsulu olmaqla yanaşı, həm də buranın insanların düşüncə və həyat tərzini əks etdirir. Neftçala-Salyan bölgəsindən təxminən əllidən artıq nağıl mətni tərəfimizdən qeydə alınmışdır. Nağılları əsasən, Salyanın Aşağı Xələc – Yenikənd, Şorsulu, Borankənd, Çuxanlı kəndlərindən, Neftçalanın Xolqarabucaq, Xolqaraqaşlı, Qaçaqkənd, Qırmızıkənd kəndlərindən toplamışıq. Bu nağılların arasında fərqli variantlar, yeni nağıl qəhrəmanları, maraqlı nağıl süjetləri və s. diqqətçəkən məqamlar vardır. Bu bölgədə nağılların çeşidli növ və qrupları ilə rastlaşmaq mümkündür. Buradan toplanılmış sehrli nağıllara **“Pərəqulağın nağılı”** (301), **“Məlikməmmədin nağılı”** (400+400*-B+402+449), **“Əlimərdanın nağılı”** (285D), **“Armudxan xanla tülkünün nağılı”** (545B), **“Səbir daşının nağılı”** (437), **“Sıfatnomun nağılı”** və s.; məişət mövzulu nağıllara **“İsgəndər şahın nağılı”** (806*), **“Şah Abbasın anasının nağılı”**, **“Ahu balanın nağılı”**, **“Qisas”** (960), **“Dərzi qızının nağılı”** (879), **“Sədaqətli dostların nağılı”**, **“Löhlöhün nağılı”** (1398*), **“Çoxdanışan arvadla ilanın nağılı”** (1164), **“Birə dərmanı satan oğlanın nağılı”** və s.; dini mövzulu nağıllara **“Ovsanaya düşən tikə”** (760**), **“Abidin səhvi”** (751), **“Yazıya pozu yoxdur”** (930); heyvanlar haqqında nağıllara **“Fərə bacının nağılı”** (56A), **“Şəngülüm, Şüngülüm və Süpürkəgülümün nağılı”** (123), **“Tülkü ilə canavarın nağılı”** və s. nümunə göstərilir, onlardan bəzilərinin üzərində təhlillər aparılır.

I yarımfəslin **“Lətifələr”** adlanan hissəsində Neftçala-Salyan ərazisindən toplanılmış lətifələr üzərində təhlil aparılır, bölgəyə məxsus yeni lətifə qəhrəmanları aşkarlanır. **“Surranın quru bəyləri”**nin, Salyanda yaşamış Mirzə Bağının başına gələn məzəli əhvalatlardan söhbət açılır, bölgədən toplanılmış siyasi lətifələrə də toxunulur. **“Uşaq folkloru”** adlanan hissədə bölgəyə məxsus uşaq folkloru nümunələri haqqında məlumat verilir. Böyüklərin uşaqlar üçün söylədiyi laylalar, oxşamalar, nağıllar, eyni zamanda uşaqların özlərinin oyun zamanı istifadə etdiyi düzgülər, sanamalar və s. nümunələr təhlil olunur. Folklorşünas R.Qafarlının dediyi kimi, **“Uşaq folkloru nümunələrində sanki səslər, sözlər rəqs edir. Yaradıcılar özlərinin oyun xarakterini bütün**

çalarını ilə şeirə köçürürlər. Gerçək həyatda bir uşağın başına gələn adi hadisə elə ritmlə və məzəli şəkildə təsvir edilir ki, qaravəllini, lətifəni xatırladır”²⁴.

IV fəslin III yarım fəslə “**Aşıq sənəti**” adlanır. Bu yarım fəsildə vaxtilə sözügedən ərazidə yaşayıb-yaratmış aşıqların – Qurbanxan Sadıqovun, Bəylər Qədirovun, Pənah Pənahovun həyat və yaradıcılığı təhlil olunur. Onlarla bağlı övladlarının və bölgədə yaşayan yaşlı söyləyicilərin danışdığı xatirələr verilir.

Dissertasiyanın “**Nəticə**” hissəsində yekun olaraq əldə edilən elmi nəticələr və qənaətlər ümumiləşdirilir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu müəllifin aşağıdakı tezis və məqalələrində öz əksini tapmışdır:

1. Neftçalada toy adətləri. “Dədə Qorqud” Elmi-ədəbi toplu. Bakı, Səda, 2006, №2. s. 104-113
2. Neftçala-Salyan regionunda Novruz bayramı. “Dədə Qorqud” Elmi-ədəbi toplu. Bakı, Səda, 2008, №1. s. 108-112
3. Müqəddəs ocaqlar: inanclar və rəvayətlər. “Dədə Qorqud” Elmi-ədəbi toplu. Bakı, Nurlan, 2012, №1. s. 70-81
4. Qaraçuxa obrazı (Neftçala-Salyan rayonlarından toplanmış mətnlər əsasında). “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər”. XLI sayı. Bakı, Elm və təhsil, 2013. s. 202-210
5. Neftçala-Salyan folklor söyləyicilərinin regional xüsusiyyətləri. “Folklorun toplanması və sistemləşdirilməsi problemləri” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının materialları. Şamaxı-5 iyun, 2013. s. 50-59
6. Azərbaycanın Neftçala və Salyan kentlərindən toplanılan Hal Avrat mitoloji mətnləri üzərindəki tədqiqatlar. “Çınqı”, Türkiyə, Təhsil, Elm, sənət və ədəbiyyat dergisi. Sayı 19. mayıs/haziran, 2013. s. 43-47
7. Детский фольклор Нефтячинского и Сальянского региона Азербайджана. Ученые записки Таврического Национального Университета им. В.И.Вернадского, серия “Филология. Социальные коммуникации”. Том 26 (65). №2. Симферополь, 2013. стр. 416-421
8. Neftçala-Salyan aşıq mühiti: tarixi və nümayəndələri. “Aşıq sənətinin tarixi inkişaf yolları və Aşıq Şəmsir mərhələsi” mövzusunda Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları. Bakı, 2013. s. 118-133

²⁴ Qafarlı R. Uşaq folklorunun janr sistemi və poetikası. Bakı: Elm və təhsil, 2013, s. 207

9. Əzrayıl mifoloji obrazının folklor mətnlərində təzahürü. "Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər". XLIII sayı. Bakı, 2013. s. 103-109

10. Folklorda lətifə personajları (Salyan və Neftçala rayonlarından toplanılan folklor materialları üzrə). "Dədə Qorqud" Elmi-ədəbi toplusu. Bakı, Nurlan, 2013. №4. s. 121-126

11. Wedding ceremonies in Azerbaijan (on the basis of materials collected from Salyan and Neftchala regions). European-American journals. International Journal of Asian history, culture and tradition. Vol. I. Issue 1. June 2014. p. 1-6

ФОЛЬКЛОРНАЯ СРЕДА НЕФТЧАЛА-САЛЬЯНСКОГО РЕГИОНА

РЕЗЮМЕ

Диссертация состоит из введения, четырех глав, заключения и списка использованной литературы.

Введение диссертации состоит из актуальности, цели и обязательств, научных новостей, теоретико-методологических основ темы, теоретической и практической важности, апробации исследования.

В первой главе, под названием «Нефтчала-Сальянский фольклорный регион» даются общие сведения данной местности. Здесь говорится об этническом составе, о занитости, о характерных чертах и о проявлении его в фольклоре, а также о региональном своеобразии сказителей данного региона.

Во второй главе диссертации под названием «Мифологические тексты» проводятся исследования над мифологическими текстами и персонажами собранными с данного региона. Анализируются такие персонажи как: Бечахор, Хал, Джин, Азраил, Гарачуха. В этой главе привлекаются исследованию также святые места и связынные с ними поверья, предания.

В третьей главе под названием «Обрядовый фольклор» говорится о социальных и сезонных обрядах. Здесь исследуются такие обряды как свадьба, похороны, обряд «гырх-белек», религиозные праздники, и обряды проводимые в месяце Магеррам, а также обряды связанные с праздником «Новруз байрам».

В четвертый главе под названием: «Образцы эпического фольклора; Детский фольклор; Ашугское творчество» анализируются собранные с данного региона: дастаны, сказки, анекдоты. Здесь же говорится об образцах детского фольклора свойственных данному региону и об ашугском творчестве.

В «Заключение» отмечаются особенности и своеобразные качества фольклорной среды Нефтчала и Сальянского региона, а также обобщаются получанные научные выводы и теоретические исследования.

NEFTCHALA-SALYAN FOLKLORE SPHERE

SUMMARY

The dissertation work consists of the introduction, four parts, the conclusion and the list of the used literature.

In the introduction the actuality of the investigation is based on, the object, aim and duties of the investigation are determined, the scientific innovations, methods and sources, the practical and theoretical importance of the investigation and approbation are spoken about.

In the first part of the dissertation work called “Neftchala-Salyan folklore region” general information about the region is given. It is said about the ethnic composition, spending, characteristic features of population, its expression in folklore, at the same time the specificity of folklore informers of the region.

In the second part of the dissertation called “Mythological texts” the investigation about the mythological texts and personages collecting from the region is carried out. The personages such as Bechekhor, Hal, Demon, Angel of death, Garachukha (mythological personages) are analyzed. In this part the sacred places of the region and the beliefs, legends about them are involved to the investigation.

In the third part called “Ceremony folklore” the domestic and season rituals of the region are talked about. The wedding, mourning ceremonies, the habit “forty nappy”, religious holidays, the habits implemented dealing with Muharram month, at the same time the ceremonies dealing with Novruz are investigated in this part.

In the forth part called “Epic folklore examples. Child folklore. Ashug art” the eposes, tales, jokes collecting from the region are analyzed. Then the child folklore examples and ashug art dealing with the region are spoken about.

In the conclusion of the dissertation work the regional and specific features of folklore sphere of Neftchala-Salyan region are noted, the gained results, the scientific considerations are summarized.

Kağız formatı: 60/84 16/1
Sayı: 100 nüsxə

AMEA-nın mətbəəsində çap olunmuşdur

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ФОЛЬКЛОРА**

На правах рукописи

АЙНУРА САДЫХ кызы САФАРОВА

**ФОЛЬКЛОРНАЯ СРЕДА НЕФТЧАЛА-САЛЬЯНСКОГО
РЕГИОНА**

5719.01-Фольклористика

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание научной
степени доктора философии по филологии**

БАКУ – 2016